

NOILE MANUALE ȘCOLARE DE ISTORIE ȘI UTILIZAREA LOR ÎN ACTIVITATEA DIDACTICĂ

LAURA CĂPIȚĂ*

1. Către construirea unei teorii a manualelor

Recentele discuții despre manualele alternative de istorie pentru liceu au evidențiat numeroase probleme relative la suporturile instructiviale folosite în școală. În acest context, prezentarea noastră își propune să ofere câteva repere pentru construirea cadrului de referință adecvat unor cercetări viitoare în domeniul manualelor.

Manualul reprezintă un instrument didactic important care conține categorii diferite de cunoștințe și înțelegeri, precum și modalități de organizare ale acestora, menite să susțină elevul în parcurgerea unui traseu al instruirii. Construcția și aprobarea manualelor fac obiectul multor analize și instituții variate sunt implicate în acest proces: editurile, instituțiile politice și cele școlare, comunitatea școlară. Punctul comun al interesului acestora este preocuparea pentru cunoștințele, deprinderile și valorile considerate a fi importante de asimilat de către tânără generație.

Termenul acoperă realități multiple și, chiar numai având drept destinatari elevii, manualele pot avea accente deosebite, putând fi "surse de învățare" ("sourcebook") sau caiete de lucru ("workbook").

Locul manualelor în schimbările educaționale contemporane este apreciat diferit, un criteriu important fiind tradiția învățământului. Există puncte de vedere care consideră manualul drept principalul instrument pentru implementarea curriculum-ului (Tholey, M.: 1994), în timp ce altele neglijează existența lui atunci când prezintă schimbările la nivelul curriculum-ului (Bourdillon, H.: 1994).

Deși există cercetări care dovedesc faptul că elevii învață foarte mult din surse provenite din afara școlii, manualul rămâne un element de referință și se apreciază că el asigură un element de siguranță profesorului și elevului în demersul didactic.

Tendințele actuale în domeniul cercetării manualelor evidențiază mai multe aspecte:

- inexistența unei teorii cuprinzătoare a manualelor;
- problema adecvării manualului la potențialul de învățare al elevului;
- competiția manualului cu alte mijloace de comunicare;
- efectele manualului asupra autonomiei profesorului;
- măsura în care profesorii folosesc manualele așa cum doresc autorii;
- construirea unor instrumente specializate pentru analiza impactului manualelor în procesul didactic.

---

*Laura Căpiță, cercetător științific la Institutul de științe ale educației

Rolul acordat manualelor în reformele curriculare actuale este variat. Deseori există presupoziția că în perioade de schimbări rapide manualele pot acționa ca o avangardă a reformei. De exemplu, dacă programele de istorie își propun să acorde o mai mare importanță interpretării istorice, ca parte a formării gândirii critice, se presupune că manualele care propun întrebări și activități referitoare la surse istorice vor aduce schimbarea. În practică, aceste așteptări sunt atinse, mai degrabă prin formarea profesorilor: fără această formare profesorii continuă să predea ignorând inovațiile aduse de manuale sau de alte surse didactice.

În încercarea de a contribui la alcătuirea unei teorii a manualului, Peter Weinbenner (1992), consideră că aceasta ar trebui să cuprindă mai multe "dimensiuni" și "categorii":

Dimensiuni	Categorii
Teoria cunoașterii	Interese epistemologice de cercetare Analiza punctelor de vedere consacrate Formarea conceptelor Judecați de valoare Ideologii
Design	Prezentare generală Formă tipografică Colorit Grafică
Continutul obiectului de studiu (nivelul general al științelor sociale)	Corectitudine factologică Stadiul actual al problematicei și schimbarea modelelor curriculare Probleme controversate Metode
Teoria și metodele științei	Demersuri de atingere a obiectivelor educaționale Structurare și secvențialitate Focalizarea pe probleme Tipuri de îndrumări oferite
Teoria educației	Paradigma teoriei educaționale Tipul de manual Funcții didactice Funcții metodologice: tipuri de texte, structură și accesibilitate Forme de comunicare și interacțiune

2. Locul manualelor în reforma educațională din România

Începând cu anul școlar 1997-1998, istoria se studiază în școală cu ajutorul manualelor alternative. Aceste manuale sunt construite pe baza unor noi programe care definesc în termeni generali informațiile necesare pentru formarea intelectuală și atitudinală a elevilor. Programele au în vedere diferențele dintre elevi și încearcă, prin oferta lor, să vină în întâmpinarea diferitelor interese, ritmuri și stiluri de învățare ale elevilor. În conceperea programelor a primat identificarea elementelor care pot contribui la formarea unor competențe asociate **cunoașterii de tip procedural**. Acest tip de cunoaștere permite asimilarea de noi informații și operarea cu acestea și nu simple acumulări de cunoștințe ca în programele analitice. Printre elementele de noutate se numără și lipsa precizarilor cu privire la timpul de instruire alocat fiecărui conținut. De aceea, una dintre deciziile profesorului se referă la alocarea timpului de instruire pentru fiecare temă. Profesorul va organiza instruirea în funcție de obiectivele sau competențele propuse de programă și de propria opțiune privind progresia în învățare și interesele elevilor.

În diferite documente sunt enunțate liniile directoare ale noii politici în domeniul manualelor "...abilitarea profesorilor și a învățătorilor pentru selectarea și utilizarea la clasă a manualelor alternative, asigurarea coerenței dintre Planul-cadru de învățământ, programele și manualele școlare, renunțarea la caracterul de fetiș acordat manualelor școlare în procesul de predare/învățare și de evaluare, implicarea profesorilor și a învățătorilor în proiectarea curriculum-ului propriu, inclusiv prin posibilitatea de alegere a manualului care va fi folosit ca referință la clasă, influențarea, prin intermediul manualurilor școlare, a pătrunderii în sistem a elementelor calitative prin care este definită reforma (orientarea predării/învățării spre obiective de formare, realizarea lor prin metode interactive, stimularea capacităților intelectuale de nivel înalt, stimularea gândirii critice, a activității independente a elevilor, a spiritului interogativ etc.) (Marga, A.: 1999 Politica MEN în domeniul manualelor).

Noile programe de istorie au propus un alt cadru pentru elaborarea manualelor. Elementele care pot orienta conceperea lor sunt:

- precizarea principalelor categorii de rezultate ale învățării - cunoștințe, competențe, atitudini și prezentarea unui traseu al realizării lor la nivelul gimnaziului sau al liceului;
- prezentarea principalelor elemente de conținut - concepte, termeni istorici, probleme-cheie în înțelegerea epocilor istorice, abordate în relație cu problemele societății contemporane;
- prezentarea unei oferte de activități de învățare care susțin atingerea obiectivelor și pot inspira autorii de manuale.

Acestor elemente generale li se adaugă alte aspecte, mai specifice, precum:

- prezentarea momentelor de creștere și decădere ale diferitelor civilizații;
- reconstituirea trecutului prin intermediul "vociilor" reprezentative ale acestuia;

- proiectarea mai multor categorii de lecții: de prezentare a evenimentelor, de aprofundare a problemelor studiate (programele oferă numeroase studii de caz), de bilanț asupra unei epoci, de evaluare învățărilor;

- prezentarea metodelor specifice muncii istoricului prin exemplificarea unor mari momente ale cercetării.

3. Instrumente folosite în selectarea manualelor și în cercetarea modului de folosire a manualelor în activitatea didactică

Diversificarea instrumentelor folosite în cercetarea manualelor poate fi explicată prin interesul societății față de manuale.

Cele mai frecvent folosite în aprecierea manualelor sunt instrumentele de tipul "check-list". Acestea includ elementele pe care ar trebui să le conțină manualele moderne și folosirea lor poate ajuta în lectura manualelor. Variatele categorii de elemente propuse de grile pot fi grupate în mai multe categorii, dar cele mai frecvente sunt referințele la *"conținutul manualului"* (*tipologia informațiilor transmise – actualitatea, funcționalitatea, semnificația, extensiunea*) și la *"abordarea metodologică sau pedagogică" propusă (mijloacele folosite de autori pentru a da semnificație unui anumit element – didactice, ideologice, științifice etc.)*.

Pentru manualele de istorie elementele care apar cel mai des în grile de analiză sunt: *congruența curriculară (acoperirea elementelor prevăzute de programă), raportarea la standardele la care ar trebui să răspundă orice mijloc de comunicare, accesibilitatea textului, modul în care sunt portretizate propria societate și alte societăți (prejudecățile și ideile preconcepute care pot apare în manuale), eficiența instructională, adecvarea științifică* (Căpiță, L. : 1999).

Elemente semnificative pentru a aprecia dimensiunea pedagogică a manualelor sunt incluse într-un recent instrument de analiză (Stradling, R.: 1999) din care am selectat următoarele probleme:

1. *ce cunoștințe esențiale, dacă se cere așa-ceva, sunt necesare din partea elevului pentru a înțelege și a utiliza eficient acest manual*

2. *are elevul posibilitatea de a afla căile prin care selecția mărturiilor, sursele disponibile și valorile individuale ale istoricilor pot influența interpretarea trecutului*

3. *cum se leagă de text ilustrațiile, fotografiile, hărțile și diagramele, clarifică sau exemplifică cele spuse de text. oferă legături între capitole*

4. *are manualul "organizatori avansați" la începutul fiecărui capitol, dacă da, care e funcția lor (fac legătura cu lecțiile anterioare, identifică idei, concepte sau metode-cheie*

5. urmărește manualul să-i facă elevului cunoștință cu concepte-cheie precum continuitate și schimbare, centralizare și fragmentare, dezvoltare și decadență, evoluție și revoluție

6. încercă manualul să-l implice pe elev în evenimentele, problemele și evoluțiile la care se referă

7. oferă manualul o perspectivă comparativă, prezentând în contrast evenimente sau schimbări din mai multe țări sau regiuni

4. Formarea profesorilor pentru alegerea și folosirea manualelor

Concepția care a stat la baza elaborării curriculum-ului național a determinat creșterea ponderii elementelor care ar trebui să încline mai mult balanța în favoarea manualului ca instrument de învățare. Unul dintre elementele-cheie ale acestei schimbări intenționate este reprezentat de activitățile de învățare, parte componentă a programelor școlare pentru clasele I-IX care propun demersuri explicite pentru susținerea învățării.

În programele școlare pentru învățământul obligatoriu, activitățile de învățare însoțesc obiectivele de referință și au un caracter orientativ. La nivelul manualelor, aceste activități ar trebui să susțină întrebările și exercițiile care fac parte din discursul didactic al unei lecții. Analiza manualelor de istorie evidențiază un progres semnificativ referitor la introducerea activităților de învățare în lecții.

O analiză a manualelor în legătură cu activitățile de învățare ar trebui să privească:

1. Ce tipuri de activități de învățare propun manualele?
2. Cum sunt gradate activitățile de învățare?
3. În ce măsură activitățile pot fi diferențiate în funcție de elevi?
4. În ce fel activitățile susțin diferite tipuri de gândire (inductivă, deductivă, experimentală)?
5. Care sunt modalitățile prin care se asigură combinarea elementelor de conținut nou introduse, cum este asigurată continuitatea dintre exerciții și cum se încurajează personalizarea răspunsului?

5. Perspective de viitor

Cercetările viitoare în domeniul manualelor ar trebui să răspundă mai multor întrebări:

1. Dacă alegerea manualelor este aleatorie, conjuncturală sau dacă intervin criterii clare și valide de opțiune: oferta de manuale este cunoscută, specificitatea fiecărui manual alternativ este conștientizată

2. Dacă profesorii utilizează manualul în spiritul său, potrivit concepției autorilor sau dacă această concepție este aplicată fragmentar, în câteva situații și care este gradul de îndepărtare față de concepția manualului (aspecte și intensitate)

3. Dacă profesorii aplică mecanic manualul sau dacă introduce elemente noi de conținut și de metodologie a predării-învățării; în ce situații se introduc acestea și cât de compatibile sunt acestea cu spiritul manualului, cât de inovatoare și de funcționale sunt

4. Dacă manualele elaborate necesită amendamente și de ce natură sunt acestea.

Bibliografie

Bourdillon, H. (ed.), History and social studies – methodologies of textbook analysis, Council of Europe/Swets & Zeitlinger, Amsterdam/Lisse, 1992

Căpiță, L. (coord.), Implementarea noului curriculum prin intermediul manualelor alternative. Temă de cercetare, ISE, 1998

Reed, A., Bergemann, V., In the classroom. A guide to observation and participation, The Dushkin Publishing Group, Inc., Guilford, Connecticut, 1992

Sarivan, L. (coord.), Realizarea unui aparat de analiză a manualelor. Temă de cercetare, ISE, 1998

Stradling, B. In The secretary general's new initiative: the reform of the teaching and the preparation of new history textbook, Council of Europe, 1999